

Галина Галян

ІЗ ЛИСТІВ ОЛЕКСИ ІЗАРСЬКОГО ДО КАТЕРИНИ КРИЧЕВСЬКОЇ-РОСАНДІЧ

Повернення полтавців-земляків на батьківщину відбувається по-різному: книжками, спогадами, листами, меморіями, а іноді всім перерахованим разом.

Олекса Ізарський (спр. прізвище Мальченко Олексій Григорович) народився 30 серпня 1919 року в м. Полтаві в родині банківського службовця та лікарки. У Карлівці минули його дитячі роки; середню освіту й знання мов (німецька, французька) здобув приватно в Полтаві, а вищу освіту – в Київському університеті (романо-германське відділення, 4 курси, 1937–1941). Рано зацікавився літературною творчістю, яку розпочав зі щоденників. У 1930-х роках уходив до літературного гуртка при Полтавській центральній науковій бібліотеці, яким керував Пилип Капельгородський. 1942 року в окупованій Полтаві почав писати повість «Ранок», яку завершив 1943 року в Кам'янці-Подільському, а видав 1963 року в Мюнхені. Восени 1943 року разом із батьками вирушив на Захід. У повоєнний час сім'я жила в містах Діссені та Мюнхені. Після смерті батька (наприкінці 1940-х) із матір'ю та братом переїхав до Америки, осівши в м. Клівленді.

Першою опублікованою книжкою Олекси Ізарського став літературно-критичний нарис «Рільке на Україні» (Філадельфія, 1952; перекл.

німецькою). Повість «Ранок» започаткувала цикл своєрідної родинної хроніки про духовне становлення головного героя Віктора Лисенка – прообразу О. Мальченка, його батьків, учителів, товаришів по школі й університету, а потім і про життя в Німеччині, де сім'я опинилася в роки війни і перебувала в повоєнні. Друга книга цієї серії «Віктор і Ляля» (Мюнхен, 1965) присвячена шкільним рокам Віктора в Полтаві. Наступні романи – це «Київ» (1971, навчання в університеті), «Полтава» (1977, роки окупації), «Чудо в Мисловицях» (1967, перебування Лисенків у м. Шлезьку в 1944 р.), «Саксонська зима» (1972), «Літо над озером» (1981, життя сім'ї в м. Діссені, в Баварії), «Столиця над Ізаром», завершена 1986 року, повністю досі не опублікована. Метою автора в епічному циклі, присвяченому життю Лисенків за межами України, було показати долю людей, які вирвалися із «соціалістичного раю» і вперше вільно глянули на світ «не крізь російські окуляри». Усі ці книги творять певну єдність, через яку проходить образ (значною мірою автобіографічний) Віктора Лисенка, а центральним питанням є його ставлення до України, її національних проблем.

Крім художньої прози, О. Ізарський багато років друкував літературні статті, уривки зі щоденників, рецензії, огляди, спогади про зустрічі

з українськими та німецькими письменниками. Ці публікації виходили в газетах і журналах «Час», «Українська трибуна», «Сучасність», «Українська літературна газета» та інші.

У нас він ще й досі відомий неширокому колу читачів, переважно дослідникам творчості літераторів діаспори. А втім, за оцінкою закордонних істориків літератури (Григорія Костюка, Петра Одарченка, Івана Кошелівця та ін.), О. Ізарський належить до тих письменників, яких читатимуть і шануватимуть у майбутньому. В Україні за останні роки видані його роман «Полтава» (1995, повторно), «Столиця над Ізаром» (2002, уперше), «Щоденники» (2006, уперше за машинописною копією, надісланою автором полтавському краєзнавцеві Петру Ротачу), «Віктор і Ляля» (2009) і «Ранок» (2012).

Будучи громадянином США, Олекса Григорович залишався сином України, вірив, що вона йде шляхом, який приведе до усвідомлення народом свого місця в сім'ї вільних європейських народів, і, що б не трапилося на цьому шляху, – вона переможе [6, с. 8].

Творча спадщина письменника після його смерті повернулася на батьківщину: рукописи, передані у відповідний відділ Інституту літератури в Києві, листи Юрія Шевельова до О. Ізарського з частиною документів – до Полтавського обласного архіву, книги – в Полтавську обласну бібліотеку імені І. Котляревського та бібліотеку краєзнавчого музею [2, с. 7]. Крім літературних творів, до музею також потрапили його особисті речі: окуляри та плащ, а в лютому 2008 року Катериною Кричевською-Росандіч було надіслано 11 епістоляріїв (дев'ять листів та дві листівки) О. Ізарського (середини 1980-х – 2007) до неї, котрі містять багато цікавих відомостей про його життя, творчість, інтереси, приятелів – відомих дописувачів, безпосередньо чи опосередковано пов'язаних із Полтавщиною. Вони включені до наукового обігу експонатів групи «Документи».

Відмітимо, що Катерина Кричевська-Росандіч (1926) – це відома українська й американська акварелістка, малярка, яка вчилася в Києві, Празі, Гайдельберзі. Від 1949 року вона живе у США (Каліфорнія), є онукою творця на-

ціонального стилю в архітектурі, активно листується з українцями з різних континентів, підтримує тісні стосунки з полтавцями й науковцями Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. 1984 року в Українському музеї Клівленда (штат Огайо, США) відбулася художня виставка К. Росандіч, яку відвідав О. Ізарський: так відбулося їхнє знайомство з подальшим листуванням.

Зупинімося на цікавих епізодах і спогадах із листів Олексія Мальченка-Ізарського.

За часів учнівства і студентства він був «ухожий» у дім Володимира Короленка в Полтаві, товаришував із Ганною Кривінською, секретарем і редактором творів письменника-гуманіста, яка розповідала багато історій про його життя і пригоди, знайомила з бібліотекою, дозволяла переглядати книги. У листі О. Ізарського до К. Кричевської-Росандіч від 1 травня 1991 року зазначено, що В. Короленко добре малював, і О. Мальченку здавалося, що він зрозумів цю велику людину: «Я перебрав всі його книги і сподівався написати біографію чи спогад, як про

людину, яку ніколи не бачив, але яка розкрилася від спілкування з його рідними та близькими». Із пані Г. Кривінською О. Мальченко востаннє бачився 1941 року – перед евакуацією Короленків на схід. У Києві, коли навчався в університеті, зустрічав старшу доньку письменника Софію Володимирівну: вона стояла серед людей, пробрався до неї, і той день здався йому таким теплим, запам'ятався надовго. Коротенький спогад про полтавську приятельку Г. Кривінську пізніше літератор надрукує у філадельфійському часопису «Київ» [10, с. 6].

Перебування О. Ізарського в Німеччині впродовж 1944–1949 років наблизило його до німецької літератури, познайомило з українськими письменниками-емігрантами, зокрема з Ю. Косачем, на новели якого він писав рецензії [9, с. 433]. У листі від 1 травня 1991 р. до Катерини Росандіч О. Мальченко згадує, що в Мюнхені часто доводилося бувати в Косачів, зазнайомився з матір'ю Юрія Миколайовича Косача (сестрою Лесі Українки), яка сказала: «А ви знаєте, що чимсь мені нагадуєте В. Г. Короленка», і розповіла про своє знайомство з письменником-демократом [10]. Пізніше Юрій

Олекса Ізарський (1919–2007) – український письменник-емігрант. Фото 1980-х рр.

Косач одружився з тіткою К. Кричевської – Мар'яною, яка сьогодні мешкає в Нью Йорку.

Із відмінним знанням німецької та французької мов, набутих самостійно, поза школою, О. Мальченко вступає до Київського університету, спеціалізується в галузі французької літератури 50–60-х років XIX ст. і паралельно працює над німецькою літературою, зокрема творчістю Р. М. Рільке, виступає з доповідями на літературознавчі теми [9, с. 432]. Його першою публікацією у США стає розвідка «Рільке на Україні» (Філадельфія, 1952) – одна з помітних праць на цю тему в українському літературознавстві. В ній автор висловлює думку про те, що Рільке «глибше за своїх вчителів і біографів відчув своєрідність нашої країни, її людей, історію та культуру» [4, с. 433]. Особливий інтерес – протягом життя – О. Ізарського до Рільке простежується в листах Ю. Шевельова до нього, які вийшли друком у Полтаві 2014 року. Цей славетний філолог називає О. Ізарського рількезнавцем [5, с. 151] і сподівається, що той

напише про видатного німецького автора роман [5, с. 203]. Сам Ю. Шевельов у листі № 33 до О. Ізарського зізнається, що залицявся до дочки Рільке, а пізніше відвідав могилу її батька в Рароні (Швейцарія), зробив світлини, але Ізарському їх не надіслав, бо чесно визнав, що «пожадничал» [5, с. 92, 95]. Видатний австрійський поет-філософ і модерніст Р. М. Рільке (1875–1926), у віршах якого мотиви самотності, природи й кохання домінували, був близький і зрозумілий за духом одинакам по життю О. Ізарському і Ю. Шевельову, вони знали і любили його творчість, вивчали життєвий шлях, його подорожі Україною (Київ, Канів, Кременчук, Полтава з околицями, Харків), під час яких поет вивчав українські пісні, мову, перекладав, а в щоденнику записав: «Згадую полтавські степи, надвечірні зорі, хатки, й охоплює душу сум, що мене там немає». Ставлення Р. М. Рільке до життя як до мистецтва, його терплячість і безтурботність не могли не хвилювати українців на чужині. Тема культового поета описана в численних листах Ю. Шевельова до О. Ізарського.

Персональними кореспондентами О. Ізарського були Ігор Качуровський, Дмитро Нитченко, Петро Одарченко, Вадим Павловський,

а з Ю. Шевельовим дружні зв'язки з активним листуванням наш земляк підтримував понад 50 років.

У листі від 14.03.96 р. до К. Росандіч О. Ізарський пише: «Становище на Україні усіх нас мучить. Деяке розуміння його дає стаття вченого-літературознавця, дійсного члена Української Вільної Академії Наук, професора з Вашингтону Петра Одарченка (уродженця Полтавщини) про русифікацію останніх десятиліть, що саме зараз перевидана в книзі Петра Одарченка «Українська література (Київ)». За десятиріччя праці в еміграції автор зібрав цей том дуже доступних і наповнених змістом статей про нашу літературу».

У листі від 9.11.1996 р. мовиться про знайомство, яке найбільше вразило О. Ізарського, – із Ф. Степуном (1884–1965), філософом, письменником, літературним критиком. Він пише: «У мене було надзвичайно багате знайомство з блискучим вченим, філософом, романістом і критиком (фактичним редактором

роману белетристики у «Современных записках», Париж), мемуаристом, режисером і актором, знавцем кіно, оратором («Я слухав курс його лекцій з історії російської культури у Мюнхенському університеті»), нарешті, політиком, до радником Керенського. Мова йде про Федора Августовича Степуна, одного з центральних героїв повністю ще не опублікованого мого роману «Столиця над Ізаром». Його батько московський німець, а мати шведка. Освіта німецька – Гайдельберг. Колись я познайомив зі Степуном Юрія Шевельова, ми вийшли від Степуна на вулицю, Юрій Володимирович сказав, що такої людини у нас немає. Враження було велике» [10, с. 12]. Він став прототипом Платона Августовича Гессена в автобіографічному романі О. Ізарського «Столиця над Ізаром» [3, с. 332]. У цьому творі Гессен заперечує українське спрямування творчості молодого письменника, закликає його «вийти з тіні України і піти шляхом Гоголя й Ахматової, інакше зазнасте свій талант». Головного героя Віктора Лисенка (О. Ізарського) це похитнуло, і він почав віддалятися від Гессена – Ф. Степуна. Цікаво, що останній задовго до Ізарського в Паризькій еміграції товаришував із лауреатом

Катерина Кричевська-Росандіч – українсько-американська художниця. Фото 1980 р.

Нобелівської премії І. Буніним, який у свій час (на початку 1890-х) працював статистом у Полтавській земській управі. Ф. Степун розповідав йому про Рільке, з яким зустрічався за два роки до його смерті, і той залишився в пам'яті скромним і водночас складним, вони багато говорили про релігійну філософію [4, с. 209]. На початку ХХ ст. Р. М. Рільке мешкав у Швеції, вчив данську мову і захоплювався філософськими ідеями засновника екзистенціалізму С. К'єркегора. У ХХ ст. ці ідеї значно розвинув німець М. Гайдеггер у книзі «Буття і час», визнавши, що Рільке в «Елегіях» поетичною мовою передбачив такі ідеї [8, с. 277].

Унікальність особистості, глибина почуттів, суперечності між внутрішнім світом людини й оточенням, проблема самотності, беззмістовності життя, пошуки людиною свого «я» і місця в житті хвилювали письменників, про яких згадуємо. Не дивно, що їхні інтереси й думки були співзвучні. Рільке писав про Бунінську «Мітину любов» в листах до Л. І. Струве, а Бунін вільно переклав російською вірш Рільке «Пантера». Приятелька І. Буніна Галина Кузнецова у своїх щоденниках згадує про довгі розмови Буніна зі Степуном, називаючи останнього людиною блискучою, талановитою, філігранним полемістом, який під час дискурсу наче фехтував по всій літературно-філософській клавіатурі [4, с. 209]. Згадані інтелектуали перебували в полоні творчості Р. М. Рільке й очевидно, не випадково: жоден поет світу не вплинув на літературу ХХ століття так, «як німецький Орфей».

Очевидним був вплив Р. М. Рільке на художній світ моїх сучасників. Зокрема, відомий художник, засновник нової полтавської школи живопису Лев Маркасян, який мешкав і творив у Полтаві в 1990–2000-х рр., підмурок для своїх полотен черпав у поезіях видатного австрійця – «Присвячення Полтаві. Рільке» [1, с. 82]. Багато картин художника переїхали в країни Європи та Америки. Навіана творчістю Р. М. Рільке картина «Тихий друг простору» (1989) зайняла І місце в міжнародному конкурсі, її купили, а в автора не залишилося навіть кольорового відбитку. Художник не повторюється, любить світовий простір, тихо спостерігає, щоб не злякати птахів, які сідають на будинки, пророкуючи смерть і безсмертя, як у того ж улюбленого поета: «Ми чуємо водночас цвітіння й тлін».

У пейзажах художника відчувається бажання не просто схопити певний момент буття природи, речей, людей, а якомога далі відійти від людського погляду, який оцінює, тлумачить, учить стати тихим другом – зичить відійти в тінь, дати можливість простору вести діалог із самим собою [7, с. 126]. Вочевидь, поетичний дух Рільке знайшов обитель у нашому місті.

Остання новорічна листівка (грудень 2006 р.) до Катерини Росандіч з вітаннями і побажаннями гараздів у новому 2007 році закінчувалася зі щемом: «Жаль мені, що вже кілька років я майже нічого не чую про Вас. А ще у моїй хатині висять Ваші картини, а нових Ваших книг – не бачу. Нічого не чую. Як почуваете себе? Чи вистачає сили для малярства й писання книг? Чи ж побували Ви на Україні? Я живу просто, скромно, сам у хаті. Будьте здорові! Не забувайте! Ваш Ол. Із.». Про необхідність писати про себе і свою мистецьку родину Катерину Кричевську-Росандіч переконував О. Ізарський у своїх листах, однак її книга спогадів, а пізніше каталоги й альбоми світлин таки з'явилися, але вже без нашого земляка.

Традиційне листування ХХ – початку ХХІ ст. відходить, а з ним і епістолярний жанр – цінне джерело для вивчення людських стосунків, уподобань та філософії життя.

Література

1. Галєн Г. Галерея мистецтв у Полтаві / Галя Галєн // Образотворче мистецтво. – 2000. – № 1–2.
2. Ізарський О. Ранок : повість / Олекса Ізарський. – Полтава : Дивосвіт, 2012. – Вид. 2-е. – 140 с.
3. Ізарський О. Столиця над Ізаром (Мюнхен) : Роман / Олекса Ізарський. – Полтава : АСМІ, 2002. – 336 с.
4. Кузнецова Г. Грасский дневник. Рассказы. Оливковый сад / Галина Кузнецова. – М. : Моск. рабочий, 1995. – 410 с.
5. Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського / автор і упоряд. Микола Степаненко. – Полтава : ПП Шевченко Р. В., 2014. – 388 с.
6. Некролог про Олексу Ізарського // Газета «Свобода». – 2007. – 16 черв.
7. Орлова О. Тихий друг простору / Ольга Орлова // Рідний край. – 2000. – № 2 (3). – С. 125–126.
8. Рільке Р. М. Нотатки Мальте Лявридса Бригге : роман / Райнер Марія Рільке. – К. : Грані-Т, 2010. – 296 с.
9. Ротач П. І слово, і доля, і пам'ять... Статті, дослідження. Спогади / П. П. Ротач. – Полтава : Верстка, 2000. – 472 с.
10. Фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, «Документи. Листи О. Ізарського до К. Росандіч».